

TS. Trương Anh Thuận

KHÂM THIÊN GIÁM TRIỀU NGUYỄN GIAI ĐOẠN 1802-1883

**NGHIÊN CỨU SO SÁNH
VỚI KHÂM THIÊN GIÁM TRIỀU THANH (TRUNG QUỐC)**
(Sách chuyên khảo)

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

TRUONGPHUONGBOOKS

TS. TRƯƠNG ANH THUẬN

- Tốt nghiệp Tiến sĩ tại Học viện Lịch sử Văn hóa, Đại học Sư phạm Hoa Trung, Vũ Hán, Hồ Bắc, Trung Quốc.

- Nơi công tác: Khoa Lịch sử, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Đà Nẵng.

- Các hướng nghiên cứu chính:

+ Lịch sử Việt Nam cổ trung đại.

+ Lịch sử Thiên Chúa giáo ở Việt Nam và Trung Quốc.

+ Giao lưu văn hóa Đông - Tây tại khu vực Viễn Đông và Việt Nam.

+ Lịch sử địa phương.

TS. Trương Anh Thuận

**KHÂM THIÊN GIÁM TRIỀU NGUYỄN
GIAI ĐOẠN 1802-1883**

**NGHIÊN CỨU SO SÁNH
VỚI KHÂM THIÊN GIÁM TRIỀU THANH (TRUNG QUỐC)**
(Sách chuyên khảo)

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

TRUONGPHUONGBOOKS

Lời Nói Đầu

Khâm thiên giám - một cơ quan chuyên môn nằm trong bộ máy nhà nước triều Nguyễn, đã từng được nhắc đến trong các ghi chép của các sử thần đương thời, cũng như được đề cập một cách sơ lược trong một số ít công trình nghiên cứu gần đây của một vài học giả. Cho tới hiện nay Khâm thiên giám về căn bản vẫn còn khá xa lạ với những người quan tâm tìm hiểu về triều Nguyễn nói riêng và độc giả nói chung. Thậm chí, nếu không có sự tiếp cận với một khảo cứu chuyên sâu về Khâm thiên giám, thì tên gọi của cơ quan này cũng không mang lại cho người ta bất kì một sự hình dung cụ thể nào về chức năng của nó. Trong khi đó, đây lại là một trong những cơ quan quan trọng nhất thể hiện cho nền khoa học, mà cụ thể ở đây là thiên văn học, lịch pháp, khí tượng thủy văn của người Việt ở giai đoạn thế kỉ XIX. Không những biểu hiện chức năng khoa học, Khâm thiên giám còn có tác động to lớn ở phương diện xã hội, khi kết quả từ việc biên soạn lịch pháp, quan trắc thiên văn, thiên tượng, suy tính ngày giờ, phong thủy, địa lí... của cơ quan này có ảnh hưởng sâu sắc đến mọi hoạt động của hoàng đế, triều đình cũng như công việc sản xuất nông nghiệp và mọi lễ nghi ngoài dân gian. Chính vì có tầm quan trọng như vậy, cho nên một khảo cứu chuyên sâu, mang tính chất hệ thống và toàn diện về Khâm thiên giám là thực sự cần thiết. Đặc biệt, việc đi sâu lí giải tên gọi Khâm

thiên giám, phục dựng một cách chân thực nhất quá trình ra đời, phát triển của cơ quan này trong bộ máy nhà nước quân chủ Việt Nam qua các thời, nhất là làm rõ cơ cấu tổ chức, chức năng của Khâm thiên giám triều Nguyễn cũng như khảo cứu một số chính sách của triều đình nhà Nguyễn đối với cơ quan này, tất cả những vấn đề trên thực sự có một sức hấp dẫn kì lạ và mang lại cho tác giả một nguồn cảm hứng nghiên cứu to lớn.

Về tình hình nghiên cứu vấn đề trên, cho đến hiện nay, mặc dù thành quả nghiên cứu về các phương diện kinh tế, chính trị, văn hóa, xã hội dưới triều Nguyễn là tương đối phong phú, nhưng số lượng những công bố khoa học khảo cứu về hệ thống các cơ quan chuyên môn trong tổ chức bộ máy nhà nước thời Nguyễn nói chung và Khâm thiên giám nói riêng thì vẫn còn rất khiêm tốn. Những tư liệu ghi chép về cơ quan này cũng chỉ được tìm thấy một cách tản mạn trong các bộ sử lớn do Quốc sử quán triều Nguyễn biên soạn như *Đại Nam thực lục*, *Khâm định Đại Nam hội điển sự lệ*... hay được đề cập một cách sơ lược trong các tác phẩm *Hán Việt từ điển giản yếu* (Đào Duy Anh), *Tiếng Việt trong thư tịch cổ Việt Nam* (Nguyễn Thạch Giang), *Từ điển chức quan Việt Nam* (Đỗ Văn Ninh)... Vì vậy, một công trình nghiên cứu mang tính chất tổng thể, nhằm khôi phục bức tranh toàn cảnh về Khâm thiên giám triều Nguyễn cho đến hiện nay vẫn còn nằm trong sự kì vọng của giới học giả và những người quan tâm nghiên cứu về vương triều quân chủ cuối cùng trong lịch sử Việt Nam này. Đặc biệt, vấn đề trên càng mang tính thời sự hơn khi năm 2012, Trung tâm Bảo tồn di tích Cố đô Huế tiến hành khai quật và giải mã những bí mật xung quanh di tích Quan tượng đài - Đài thiên văn thứ 2 trong lịch sử cổ trung đại Việt Nam và duy nhất còn lại dấu tích cho đến ngày nay, đương thời đặt dưới sự quản lí của Khâm thiên giám triều Nguyễn. Việc phục dựng thành công công trình

này đã tiếp tục mở ra cho các nhà nghiên cứu một triển vọng mới đối với việc khôi phục một cách chân thực nhất quá trình ra đời, phát triển, cơ cấu tổ chức, chức năng, hoạt động cũng như chính sách của triều đình đối với Khâm thiên giám Kinh sư - Cơ quan được giao nhiệm vụ quản lý và sử dụng Quan tượng đài, để tiến hành các công việc chuyên môn, nhất là đối với việc trùng tu lại di tích Khâm thiên giám nha môn (số 82 Hàn Thuyên, phường Thuận Thành, thành phố Huế) - nơi lưu giữ nhiều dấu ấn lịch sử của kinh thành Huế ở thế kỉ XIX, mang trong mình những bí mật về thiên văn học cổ Việt Nam đang bị thời gian tàn phá nặng nề và có nguy cơ trở thành phế tích. Chính từ đây, một ý tưởng nghiên cứu nhằm tái hiện một cách hệ thống và toàn diện lịch sử Khâm thiên giám triều Nguyễn ở thế kỉ XIX để phục vụ cho những dự định trong hiện tại và tương lai đã được tác giả ấp ủ, nung nấu.

Thông qua những sử liệu tin cậy để nghiên cứu Khâm thiên giám, tác giả còn tiến hành đối sánh trên một số phương diện giữa Khâm thiên giám triều Nguyễn với Khâm thiên giám triều Thanh (Trung Quốc) - một hướng nghiên cứu hoàn toàn mới, chưa từng được giới học giả đề cập đến và đương nhiên cũng không có bất kì một thành quả nghiên cứu nào được công bố từ trước đến nay. Điều này có ý nghĩa học thuật sâu sắc, không những làm cho giới nghiên cứu nhận thức rõ những điểm tương đồng và khác biệt giữa Khâm thiên giám triều Nguyễn với Khâm thiên giám triều Thanh, mà còn giúp các học giả có được cái nhìn toàn diện, sâu sắc và khách quan hơn trong việc đánh giá vai trò và đóng góp của Khâm thiên giám triều Nguyễn trong chặng đường hoạt động văn hóa, khoa học của dân tộc ta giai đoạn thế kỉ XIX. Lý do trên cũng đã trở thành một nguồn động lực nữa thúc giục tác giả lựa chọn nghiên cứu vấn đề này.

Để thực hiện chuyên khảo này, tác giả sử dụng hệ thống phương pháp nghiên cứu của khoa học lịch sử, trong đó, chủ đạo vẫn là phương pháp lịch sử và phương pháp logic. Bên cạnh đó, tác giả còn sử dụng các phương pháp nghiên cứu khác như phân tích, tổng hợp, đối chiếu, so sánh, thống kê..., khảo cứu vấn đề theo “chiều dọc” kết hợp với “chiều ngang”, để vừa có thể nghiên cứu chuyên sâu từng nội dung cụ thể, vừa đảm bảo được tính toàn diện về không gian và thời gian. Mặc dù đối tượng nghiên cứu chính được xác định là Khâm thiên giám triều Nguyễn, nhưng nội dung của công trình không chỉ dừng lại ở việc làm rõ các vấn đề liên quan đến cơ quan thiên văn và lịch pháp này, mà còn được phát triển và nâng cao ở phần đối sánh với Khâm thiên giám triều Thanh (Trung Quốc). Vì vậy, tác giả phải tập trung thu thập, xử lý tư liệu có liên quan đến cơ quan thiên văn này của triều đại cuối cùng trong lịch sử Trung Quốc. Trên cơ sở tài liệu thu thập được, tác giả tiến hành lược đọc, phiên dịch, chỉnh lý, phân loại, chọn lọc các tư liệu và thông tin cần thiết cho việc nghiên cứu từng nội dung mà công trình đề cập để lập phiếu tư liệu. Sau đó, trên cơ sở vận dụng các cách tiếp cận vấn đề đã trình bày ở trên, cộng với phân tích, quy nạp, so sánh, đối chiếu các tài liệu liên quan, tác giả tiến hành khảo cứu từng nội dung cụ thể. Đặc biệt, cần nhấn mạnh đây là dạng công trình học thuật kết hợp mô thức thông sử và đối sánh trong quá trình nghiên cứu, cho nên bên cạnh việc sử dụng các phương pháp nghiên cứu thông sử thuần túy, tác giả còn phải vận dụng một cách thành thực và nhuần nhuyễn phương pháp nghiên cứu so sánh (Comparative Study).

Về cấu trúc, ngoài lời nói đầu, dẫn nhập, kết luận, tài liệu tham khảo, phụ lục, nội dung chính của chuyên khảo được giải quyết trong 3 chương sau:

Khâm thiên giám triều Nguyễn giai đoạn 1802-1883...

Chương 1: Cơ cấu tổ chức và chức năng của Khâm thiên giám triều Nguyễn (1802-1883)

Chương 2: Chính sách của triều Nguyễn đối với Khâm thiên giám (1802-1883)

Chương 3: Nghiên cứu so sánh Khâm thiên giám triều Nguyễn (Việt Nam) với Khâm thiên giám triều Thanh (Trung Quốc)

Nhân dịp xuất bản, tác giả xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành và sâu sắc đến PGS. TS. Ngô Văn Hà (Trường Đại học Kinh tế - Đại học Đà Nẵng), PGS. TS. Lưu Trang, TS. Nguyễn Duy Phương, TS. Lê Thị Mai, TS. Lê Thị Thu Hiền, TS. Trần Thị Mai An và các đồng nghiệp khác tại Khoa Lịch sử - Trường Đại học Sư phạm - Đại học Đà Nẵng, đã hỗ trợ và có nhiều ý kiến đóng góp, phản biện xác đáng, khoa học để tác giả điều chỉnh, sửa chữa và hoàn thành bước đầu việc nghiên cứu công trình này.

Mặc dù tác giả đã hết sức cố gắng để sửa chữa, hoàn thiện công trình nhưng cuốn chuyên khảo vẫn khó tránh khỏi những hạn chế, thiếu sót. Chính vì vậy, tác giả bày tỏ sự cầu thị trong việc tiếp nhận ý kiến đóng góp của các nhà nghiên cứu và độc giả để chỉnh sửa, bổ khuyết công trình nghiên cứu này khi có dịp tái bản.

Đà Nẵng, ngày 30 tháng 4 năm 2021

Tác giả

TS. Trương Anh Thuận

DẪN NHẬP

Công trình với dòng chủ lưu là nghiên cứu Khâm thiên giám triều Nguyễn, nhưng đặt trong mối quan hệ so sánh trên nhiều phương diện với Khâm thiên giám triều Thanh (Trung Quốc), chính vì vậy, khi tìm hiểu vấn đề trên, trong giới hạn thời gian và khả năng của bản thân, tác giả cũng đã nỗ lực tìm kiếm, sưu tập và tiếp cận các thành quả nghiên cứu như từ điển, sách chuyên khảo, sách dịch, tạp chí... có liên quan đến các nội dung của công trình, được xuất bản, công bố ở hai nước Việt Nam, Trung Quốc nói riêng, cũng như của giới học giả trên thế giới nói chung. Chính các thành quả nghiên cứu đó đã trở thành tiền đề vô cùng quan trọng, cung cấp cho tác giả một cái nhìn tương đối bao quát và toàn diện về hiện trạng nghiên cứu vấn đề này từ trước đến nay.

Ở đây, để làm rõ lịch sử nghiên cứu vấn đề, thiết nghĩ cần phải tiếp cận ở hai phương diện: Thứ nhất, xem xét hiện trạng nghiên cứu lịch sử cơ quan thiên văn ở mỗi nước; Thứ hai, là tìm hiểu hoạt động nghiên cứu cơ quan thiên văn của đối phương, đặc biệt là theo hướng nghiên cứu so sánh, của học giả hai nước Trung Quốc, Việt Nam cũng như trên thế giới.

Ở Việt Nam, cho đến thời điểm hiện tại, mặc dù số lượng công trình tìm hiểu về cơ quan thiên văn, lịch pháp, khí tượng thuộc các triều đại quân chủ nói chung và vương triều Nguyễn nói riêng không quá phong phú, tuy nhiên, trên thực tế, việc nghiên cứu vấn đề này ở các mức độ khác nhau cũng đã được đặt nền tảng từ trước.

Trong các công trình từ điển liên quan đến lịch sử, văn hóa Việt Nam như *Hán Việt từ điển giản yếu* của GS. Đào Duy Anh¹, *Tiếng Việt trong thư tịch cổ Việt Nam* của tác giả Nguyễn Thạch Giang², *Từ điển chức quan Việt Nam* của tác giả Đỗ Văn Ninh³..., tên gọi, cơ cấu tổ chức, chức danh làm việc trong cơ quan thiên văn, lịch pháp của các triều đại quân chủ Việt Nam qua các giai đoạn lịch sử khác nhau như Thái sử cục, Thái sử viện, Tư thiên giám, đặc biệt là Khâm thiên giám đã được cắt nghĩa, chú giải. Mặc dù còn mang tính chất khái lược và không có tính hệ thống, tuy nhiên, nội dung liên quan đến cơ quan thiên văn được trình bày trong các công trình này ở một mức độ nhất định đã cung cấp những hiểu biết ban đầu, gợi mở và đặt nền tảng cho việc nghiên cứu về Khâm thiên giám một cách chuyên sâu hơn trong tương lai.

Trong các cuốn sách mang tính chất thông sử, như *Đại cương lịch sử Việt Nam toàn tập*⁴ do GS. Trương Hữu Quýnh chủ biên hay *Lịch sử Việt Nam cổ trung đại* của TS. Huỳnh Công Bá⁵..., khi đề cập đến hệ thống cơ quan chuyên môn trong cơ cấu tổ chức bộ máy nhà nước của các triều đại quân chủ Việt Nam, các tên gọi tương ứng với từng giai đoạn của cơ quan thiên văn như Thái sử cục, Thái sử viện, Tư thiên giám, Khâm thiên giám cũng ít nhiều được các tác giả đề cập, nghiên cứu. Đặc biệt, trong công trình của mình, tác giả đã đi vào nghiên cứu chuyên sâu về Thái sử cục triều Trần và hai nhà thiên văn nổi tiếng đương thời là Đặng Lộ

---

¹ Đào Duy Anh: *Hán Việt từ điển giản yếu*, Nxb. Văn hóa Thông tin, Hà Nội, 2009.

² Nguyễn Thạch Giang: *Tiếng Việt trong thư tịch cổ Việt Nam*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội, 2002.

³ Đỗ Văn Ninh: *Từ điển chức quan Việt Nam*, Nxb. Thanh niên, Hà Nội, 2002.

⁴ Trương Hữu Quýnh, Đinh Xuân Lâm, Lê Mậu Hãn: *Đại cương lịch sử Việt Nam toàn tập*, Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 2006.

⁵ Huỳnh Công Bá: *Lịch sử Việt Nam cổ trung đại*, Nxb. Thuận Hóa, Huế, 2002.

và Trần Nguyên Đán. Đây là một tư liệu quý, giúp làm rõ lịch sử cơ quan thiên văn trước giai đoạn vương triều Nguyễn.

Một tác phẩm có ý nghĩa vô cùng quan trọng trong việc nghiên cứu công trình này đó chính là *Lịch và Lịch Việt Nam* của GS. Hoàng Xuân Hãn, xuất bản ở Paris năm 1982¹. Trong công trình này, tác giả đã khẳng định việc nghiên cứu lịch sử lịch pháp ở Việt Nam không thể tách rời với chức năng chế tác và ban bố lịch thư của cơ quan thiên văn qua các triều đại, trong đó có Khâm thiên giám triều Nguyễn, qua đó giúp cung cấp những tư liệu hết sức có giá trị về sự biến thiên trong tên gọi, cơ cấu tổ chức, chức danh quan lại, chức năng của cơ quan chuyên môn này.

Bên cạnh đó, những ghi chép của người nước ngoài liên quan đến lĩnh vực thiên văn, lịch pháp của người Việt qua các thời kì cũng được tác giả quan tâm tìm kiếm, sưu tầm. Tiêu biểu như trong *An Nam cung dịch kỷ sự*², Chu Thuần Thủy đã cho người đời sau biết về sự tồn tại của các chức quan phụ trách thiên văn, lịch pháp trong phủ chúa Nguyễn. Hay như trong bản tường trình về tình hình truyền giáo ở khu vực Đàng Trong vào năm 1621, Gaspar Louis cho biết về hoạt động quan sát, trắc lượng, tính toán, dự đoán nhật thực, nguyệt thực của các quan thiên văn trong chính quyền chúa Nguyễn ở Đàng Trong.

Năm 2013, tác giả Trần Đoàn Minh Hoàng đã hoàn thành luận văn Thạc sĩ "*Tổ chức và hoạt động của Khâm thiên giám triều Nguyễn*"³ tại Đại học Khoa học - Đại học Huế. Trong đó, công

¹ Hoàng Xuân Hãn: *Lịch và Lịch Việt Nam*, Tập san Khoa học Xã hội (Paris), số 9, 1982.

² Chu Thuần Thuy (Vĩnh Sinh dịch): *Kỷ sự đến Việt Nam năm 1657* (An Nam cung dịch kỷ sự), Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam xuất bản, Hà Nội, 1999.

³ Trần Đoàn Minh Hoàng: *Tổ chức và hoạt động của Khâm thiên giám triều Nguyễn*, Luận văn Thạc sĩ, Đại học Khoa học - Đại học Huế, Huế, 2013.

trình đã bước đầu tìm hiểu về tên gọi, cơ cấu tổ chức, chức năng của Khâm thiên giám. Tuy nhiên, do hạn chế trong việc tiếp cận tư liệu, đặc biệt là thư tịch chữ Hán, nên công trình chưa đạt tới được độ chuyên sâu cần có trong quá trình khảo cứu. Bên cạnh đó, tác giả hoàn toàn không đặt nặng trọng tâm vào việc nghiên cứu chính sách của triều Nguyễn đối với Khâm thiên giám và việc nghiên cứu so sánh Khâm thiên giám triều Nguyễn với một cơ quan thiên văn trong nền quân chủ tiêu biểu ở phương Đông như Khâm thiên giám triều Thanh (Trung Quốc) hoàn toàn không được tác giả đặt ra và giải quyết. Điều đó ở một mức độ nhất định chắc chắn đã ảnh hưởng đến việc đánh giá trình độ phát triển, vai trò của cơ quan thiên văn thuộc triều đình Huế. Những “khoảng trống” kể trên sẽ được tác giả tiếp tục “bù đắp” trong công trình nghiên cứu về Khâm thiên giám triều Nguyễn này.

Ở Trung Quốc, sự xuất hiện từ khá sớm của cơ quan thiên văn, lịch pháp trong tổ chức bộ máy nhà nước quân chủ đã khiến cho việc tìm hiểu lịch sử của cơ quan này qua các giai đoạn khác nhau, trong đó có Khâm thiên giám dưới triều Thanh nhận được nhiều sự quan tâm của giới học giả Trung Quốc, Đài Loan. Chính vì vậy, thành quả nghiên cứu tương đối phong phú. Trong đó đáng chú ý là hệ thống công trình nghiên cứu về Khâm thiên giám triều Thanh của tác giả Sử Ngọc Dân. Vào năm 2001, ông đã hoàn thành công trình *Nghiên cứu Khâm thiên giám triều Thanh*¹, trong đó bên cạnh việc khái quát lược sử phát triển cơ quan thiên văn, lịch pháp từ thời cổ đại cho đến thời Thanh ở Trung Quốc, ông còn đi sâu nghiên cứu về cơ cấu tổ chức, chức năng, chính sách của triều đình nhà Thanh đối với Khâm thiên giám, đồng thời qua đó cũng bước đầu đưa ra một số đánh giá về

¹ 史玉民: *清钦天监研究*, 中国科学技术大学博士学位论文, 合肥, 2001.

ưu điểm, hạn chế, vai trò của nó đối với quá trình phát triển của ngành thiên văn học Trung Quốc trong thời cổ trung đại, cũng như trong quá trình giao lưu văn hóa Đông - Tây. Công trình đã giúp tác giả có được một cái nhìn tương đối toàn diện về Khâm thiên giám triều Thanh, tạo cơ sở khoa học vững chắc cho những nghiên cứu đối sánh với Khâm thiên giám triều Nguyễn.

Ngoài sách chuyên khảo *Nghiên cứu Khâm thiên giám triều Thanh*, Sử Ngọc Dân còn đi sâu nghiên cứu các nội dung nhỏ liên quan đến cơ quan thiên văn này và công bố không ít bài viết trên các tạp chí khoa học uy tín của Trung Quốc. Năm 2000, ông công bố công trình *Niên biểu chức quan Thiên văn khoa của Khâm thiên giám triều Thanh*¹, trong đó, thông qua phương pháp định lượng để thống kê một cách hệ thống sự biến thiên trong các chức danh, số lượng thuộc lại làm việc tại Thiên văn khoa - một trong các bộ phận chuyên môn chủ chốt của Khâm thiên giám từ thời Thuận Trị cho đến Quang Tự. Năm 2001, tác giả tiếp tục công bố công trình *Chế độ quan chức Khâm thiên giám triều Thanh*² trên Tạp chí *Sử liệu Kỹ thuật Trung Quốc*, khảo cứu một cách toàn diện về cơ cấu tổ chức Khâm thiên giám với các bộ phận chuyên môn bên trong, cũng như đội ngũ, chức danh, cơ chế tuyển chọn và thăng chuyển vị trí làm việc, phẩm cấp và bổng lộc của thuộc lại Khâm thiên giám. Năm 2003, Sử Ngọc Dân công bố bài viết “Khảo cứu về quy mô công đường và vị trí nha môn Khâm thiên giám triều Thanh”³, trong đó, thông qua hệ thống tư liệu gốc và bản đồ đã xác định chính xác sự thay đổi vị trí nha môn Khâm thiên giám trong Cố cung ở Bắc Kinh qua các triều vua, đồng thời làm rõ quy mô nơi làm việc của một số bộ phận chuyên môn

¹ 史玉民:“清钦天监天文科职官年表”,中国科技史料,第21卷第1期,2001.

² 史玉民:“清钦天监职官制度”,中国科技史料,第22卷,第4期,2001.

³ 史玉民:“清钦天监衙署位置及廨宇规模考”,中国科技史料,第01期,2003.

trong Giám như Thời Hiến thư cục, Toán học quán, Quan tượng đài... Đến năm 2009, tác giả công bố công trình *Tìm hiểu việc quản lý Khâm thiên giám triều Thanh*¹, đi sâu nghiên cứu cơ cấu tổ chức Khâm thiên giám và phân tích các biện pháp quản lý thuộc quan và công việc tại đây. Các bài báo cùng với công trình *Nghiên cứu Khâm thiên giám triều Thanh* đã đưa Sử Ngọc Dân trở thành một trong những chuyên gia hàng đầu về nghiên cứu cơ quan thiên văn, lịch pháp của các triều đại quân chủ ở Trung Quốc nói chung và Khâm thiên giám triều Thanh nói riêng.

Bên cạnh tác giả Sử Ngọc Dân, việc nghiên cứu về cơ quan thiên văn, lịch pháp ở các giai đoạn của lịch sử Trung Quốc, trong đó có Khâm thiên giám triều Thanh cũng thu hút sự quan tâm của các nhà nghiên cứu khác của nước này. Tiêu biểu như bài viết “Các nhà truyền giáo trong Khâm thiên giám”² của tác giả Dương Diễm Bình công bố năm 2002 trên Tạp chí *Văn sử tri thức*, thống kê tương đối đầy đủ số lượng các giáo sỹ phương Tây làm việc tại Khâm thiên giám cũng như những cống hiến của họ đối với sự phát triển của Thiên văn học Trung Quốc và trên phương diện giao lưu văn hóa Đông - Tây. Đặc biệt, bài viết còn phân tích thái độ của các hoàng đế triều Minh - Thanh trong việc sử dụng người phương Tây vào nhiều công việc của triều đình, trong đó có lĩnh vực nghiên cứu thiên văn. Năm 2005, Quách Thế Vinh và Lý Dịch công bố bài viết “Giám chính người Tây dương P. José de Espinha của Khâm thiên giám triều Thanh”³, khẳng định đóng góp của nhà truyền giáo này trên lĩnh vực thiên văn và địa lý đối với Trung Quốc. Năm 2011, hai tác giả trên tiếp tục công

¹ 史玉民: “清欽天監管理探蹟”, 自然辯證法通訊, 第04期, 2002.

² 杨艳萍: “钦天监里的传教士”, 文史知识, 第04期, 2002.

³ 郭世荣, 李迪: “清钦天监西洋监正高慎思”, 内蒙古师范大学学报 (哲学社会科学版), 第02期, 2005.

bổ trên Tạp chí *Khoa học và Công nghệ* (Đại học Sơn Đông) bài viết *Công việc thiên văn tại Khâm thiên giám của giáo sĩ Bồ Đào Nha Andreas Pereira*¹, trong đó, làm rõ những cống hiến của nhà truyền giáo này trong việc đưa phương pháp trắc lượng thiên văn phương Tây vào Trung Quốc, đồng thời giữ vai trò là một trong những nhân vật chủ chốt biên soạn *Lịch tượng khảo thành hậu biên* và thúc đẩy giao lưu Đông - Tây trong lĩnh vực thiên văn thời bấy giờ. Cũng nghiên cứu về các nhà thiên văn phương Tây làm việc tại Khâm thiên giám triều Thanh, năm 2012, tác giả Mã Vỹ Hoa đã công bố bài viết “*Tìm hiểu việc quản lý công việc ở Khâm thiên giám của Johann Adam Schall von Bell dưới thời Thuận Trị*”² trên Tạp chí *Nghiên cứu Khoa học Kỹ thuật trong Triết học*, làm rõ quá trình được trao quyền lãnh đạo cơ quan Khâm thiên giám triều Thanh cũng như những biện pháp quản lý công việc, thuộc quan và đưa các phương pháp nghiên cứu thiên văn của phương Tây áp dụng ở đây của vị giáo sĩ này... Như vậy, từ các công trình trên, có thể thấy rằng, bên cạnh việc chú trọng nghiên cứu về Khâm thiên giám với tư cách là một cơ quan chuyên môn phụ trách vấn đề thiên văn, lịch pháp của triều đình nhà Thanh, giới học giả nước này còn tập trung khảo cứu về các nhà thiên văn phương Tây từng làm việc tại đây, từ đó làm nổi bật lên quá trình giao lưu, tiếp biến giữa Trung Quốc và phương Tây trên lĩnh vực thiên văn học ở các thế kỉ XVII, XVIII, XIX.

Những công trình kể trên đều tập trung nghiên cứu về Khâm thiên giám triều Thanh. Bên cạnh đó, các nhà nghiên cứu Trung Quốc cũng chú trọng tìm hiểu cơ quan thiên văn, lịch

---

¹ 郭世荣, 李迪: “葡萄牙传教士徐懋德在钦天监的天文工作”, 山东科技大学学报 (社会科学版), 第02期, 2011.

² 马伟华: “顺治年间汤若望管理钦天监事务探赜”, 科学技术哲学研究, 第04期, 2012.

pháp các triều đại trước vương triều Thanh, đặc biệt là giai đoạn nhà Minh, với các công trình tiêu biểu như *Nghiên cứu chế độ ban lịch thời Minh*¹, *Khảo luận chế độ ban thưởng vương lịch thời Minh*² của tác giả Uông Tiểu Hồ, *Khảo cứu thời gian dâng lịch của Khâm thiên giám triều Minh*³ của Lưu Lợi Bình, *Nghiên cứu Khâm thiên giám triều Minh*⁴ của Vương Vân Tiệp..., cung cấp một nguồn tư liệu tương đối phong phú trong quá trình tìm hiểu lịch sử cơ quan thiên văn ở Trung Quốc trước triều Thanh.

Từ những phân tích trên đây, có thể thấy rằng, cho đến thời điểm hiện tại, giới học giả ở Việt Nam, Trung Quốc về cơ bản cũng chỉ mới quan tâm đến việc nghiên cứu ở một số phương diện và mức độ khác nhau cơ quan thiên văn thuộc các triều đại quân chủ ở nước mình. Đặc biệt, chưa có bất kì công trình nào nghiên cứu so sánh cơ quan thiên văn trong thời kì quân chủ ở hai nước Việt Nam, Trung Quốc. Chính vì vậy, tác giả đã quyết định lựa chọn vấn đề này để triển khai thành một nội dung nghiên cứu nâng cao trong công trình *Khâm thiên giám triều Nguyễn giai đoạn 1802-1883 nghiên cứu so sánh với Khâm thiên giám triều Thanh (Trung Quốc)*, nhằm giúp cho các học giả có cái nhìn toàn diện và khách quan hơn trong quá trình đánh giá vai trò, trình độ phát triển cũng như ảnh hưởng của cơ quan thiên văn, lịch pháp thuộc nhà nước quân chủ cuối cùng trong lịch sử Việt Nam.

---

¹ 汪小虎：明代颁历制度研究，上海交通大学硕士学位论文，上海，2011.

² 汪小虎：“明代颁赐王历制度考论”，史学月刊，第02期，2013.

³ 刘利平：“明代钦天监呈历时间考”，史学集刊，第03期，2009.

⁴ 王云婕：明代钦天监研究，东北师范大学硕士学位论文，长春，2016.